

Tural Eyvaz oğlu ƏHMƏDLİ
Bakı Dövlət Universiteti, magistrant
E-mail: ahmedli.tural92@gmail.com

AZƏRBAYCANDA XİDMƏT SEKTORUNUN İQTİSADI MƏZMUNU VƏ ONUN SAHƏLƏRİNİN TƏSNİFATI

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi – xidmət sektorunun ölkədə məzmunu, onun növlərinin nəzərdən keçirilməsi, onlardan istifadənin problemli aspektləri formalaşdırılmasıdır.

Tədqiqatın metodologiyası – tədqiqat işində müxtəlif yanaşmalardan, məntiqi olaraq ümumiləşdirmədən, müqayisəli analizlərdən və digər üsullardan istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti – Azərbaycan iqtisadiyyatına öz təsirini göstərən müasir innovativ iqtisadiyyat şəraitində ölkədə xidmət sahəsinin müasir tələblərə cavab verməsi üçün qısa müddət ərzində innovativ inkişaf səviyyəsinə keçid əks etmək.

Tədqiqatın nəticəsi – Azərbaycanın xidmət sahəsinin müasir tələblərə cavab verməsi və daha innovativ olmağa nail olmağa kömək edə bilmək.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi – xidmət sektorunun xidmət təşkilatlarının daim təkmilləşdirilməsinə və xidmətin yeni üsullarının, növlərinin və formalarının meydana çıxmasına ehtiyac duymasına səbəb olumaq.

Açar sözlər: *xidmət sektoru, xidmət sektorunun təsnifatı, turizm*

UOT: 338

JEL: M5

DOI: <https://doi.org/10.54414/SJZS4901>

Giriş

Xidmət sektoru, iqtisadiyyatın bir hissəsini təşkil edir və malların fiziki şəxlin əldə edə bilməyəcəyi, görməyəcəyi və hiss edə bilməyəcəyi təzə xidmətləri təmin edir. Xidmətlər geniş bir spektruma yayılan müxtəlif sahələrdə təklif oluna bilər və öz məzmununu ölkənin iqtisadiyyatına və tərəqqiyə uyğun olaraq dəyişə bilər.

Ötən əsrin ortalarından etibarən xidmət sahələrinin müxtəlifliyinin və artması xidmətlərin çoxlu sayda müxtəlif şərh və təsnifatının yaranmasına səbəb olmuşdur. Bu baxımdan, müxtəlif tədqiqatçılar bəzən “xidmət” anlayışına tamamilə fərqli mənalar qoyurlar.

Xidmət sektorunun iqtisadi məzmunu

Bəzi müəlliflər xidmətlərin əsas xüsusiyyətlərindən çıxış edirlər, məsələn, qeyri-maddilik, istehsalın xidmətin istehlakından ayrılmazlığı, xidmətlərin saxlanması mümkünə qədər və istehlakçının xidmətə mülkiyyət hüququnun olmaması və s. Onlar maddi və qeyri-maddi xidmətləri özünəməxsus xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirən K.Marksın təlimlərinə əsaslanır.

Müəlliflərin başqa bir qrupu xidmətin göstərilməsi nəticəsində əşyaların keyfiyyətində

və ya insanın vəziyyətində baş verən dəyişikliklərə diqqət yetirir.

Müasir iqtisadi lüğətdə xidmətlərin tərifı “yeni, əvvəllər mövcud olmayan maddi məhsulun yaradılmadığı, lakin mövcud, yaradılmış məhsulun keyfiyyətinin dəyişməsi prosesində fəaliyyət növləri, işlər növləridir. Bunlar əşya şəklində deyil, fəaliyyət formasında verilən faydalardır. Beləliklə, xidmətlərin göstərilməsi arzu olunan nəticəni yaradır”.

Bu şərh keyfiyyət vəziyyətindəki dəyişikliyi nəzərə alır, lakin nəzərə alınmır ki, xidmətlərin göstərilməsi prosesində təkcə keyfiyyət dəyişikliyi deyil, həm də məkan dəyişikliyi (nəqliyyat), habelə müvəqqəti dəyişiklik (maliyyə xidmətləri), həm obyektə, həm də şəxsə.

T.Hilin anlayışında “xidmət hər hansı iqtisadi vahidə aid olan şəxsin və ya məhsulun vəziyyətində birincinin əvvəlcədən razılığı ilə digər iqtisadi vahidin fəaliyyəti nəticəsində baş verən dəyişiklikdir”. Bənzər bir tərif də var: “Xidmətlər istehlakçıların tələbi ilə istehsalçılar tərəfindən həyata keçirilən və adətən bu xidmətləri istehlak edən vahidlərin vəziyyətinin dəyişməsinə səbəb olan heterojen fəaliyyətlərin nəticəsidir.” [5].

Bu təriflər dövlət dəyişikliyinə aiddir. Bu, bizim fikrimizcə, xidmətlərin əsas xarakterik xüsusiyyətidir. Müvafiq olaraq, xidmətlərin göstərilməsinin nəticəsi həm obyektin, həm iş proseslərinin, həm hadisələrin, həm də bir insanın vəziyyətində dəyişiklik ola bilər. Məsələn, tibb, təhsil, mədəniyyət xidmətləri.

Beləliklə, bizim nöqteyi-nəzərimizdən xidmətlərin mahiyyəti daha çox qeyri-maddilikdə deyil, vəziyyətin dəyişməsi meyarındadır. Bütün xidmət növləri tamamilə qeyri-maddi deyil, lakin demək olar ki, hamısı obyektin və ya şəxsin məkan, keyfiyyət və ya müvəqqəti vəziyyətinə təsir ilə əlaqələndirilir. Yalnız "təmiz xidmətlər" tamamilə qeyri-maddidir, bundan əlavə maddi obyektlərlə əlaqəli bir çox xidmətlər var. Bu baxımdan, tərkibində xidmət komponentinin mövcudluğundan asılı olaraq dörd məhsul kateqoriyasını ayırmaq adətdir:

1) maddi formada təcəssüm olunmuş və əlaqəli xidmətlərin göstərilməsini nəzərdə tutmayan təmiz maddi məhsul;

2) müşayiət olunan xidmətləri olan maddi mallar (zəmanət altında olan avadanlıqlara təmir və texniki xidmət göstərilməklə məişət texnikasının satışı və s.);

3) əlaqəli xidmətlər və mallarla əsas xidmət (qeyri-maddi daşıma xidmətlərinin satışı kifayət qədər maddi ərzaq, yorğan, qulaqlıq, jurnalların təqdim edilməsi ilə müşayiət edildikdə, insanların hava və dəmir yolu daşımaları sahəsi);

4) təmiz xidmət (biznes, maliyyə, peşəkar, konsaltinq və təhsil xidmətləri, muzey xidmətləri, gözəllik salonları, turizm agentliyi xidmətləri və s.).

Xidmətlərin müəyyənləşdirilməsinə bu yanaşma çərçivəsində yalnız xidmət sektorunda keyfiyyət dəyişikliyinə baş verdiyini vurğulamaq qeyri-müəyyən görünə bilər. Həqiqətən də, bir tərəfdən, maddi məhsulun istehsalı prosesində müxtəlif əmək vasitələrinin köməyi ilə xammala və materiallara təsir göstərilməsi nəticəsində xammalın hazır məhsula çevrilməsi baş verir ki, bu da o deməkdir ki, keyfiyyət vəziyyətində dəyişiklik baş verir. Lakin digər tərəfdən, maddi sferada məhsulların vəziyyətinin dəyişməsi istehsal prosesi mərhələsində baş verir ki, bu da özlüyündə birbaşa satış obyektini deyildir. Xidmətlərin icrası zamanı obyektin və ya şəxsin vəziyyətində dəyişiklik xidmətin satışı prosesində eyni vaxtda baş verir. Maddi sferada satış obyektini əşyadır (məsələn, çörək, qarderob, avtomobil, sabun və s.), xidmət sektorunda isə satış obyektini prosesdir

(məsələn, təlim, müalicə), nəqliyyat, inkişaf, yaşayış, yemək). Müvafiq olaraq, bir-biri ilə sıx əlaqədə olan bir şey və proses arasında daimi müqayisə aparılır. Məsələn, kitab təlimidir, yemək qidalanmadır, dərman müalicədir, nəqliyyat vasitəsi nəqliyyatdır, alət texniki xidmətdir və s.

Deməli, xidmət sektorunda maddi istehsalıdan fərqli olaraq, prosesin özü xidmətlərin göstərilməsinin nəticəsidir. Eyni zamanda, xidmətin göstərilməsi prosesi obyektin və ya şəxsin vəziyyətinin üç formada - keyfiyyət, məkan və zaman şəklində dəyişdirilməsini birbaşa nəzərdə tutur. Belə ki, əgər satınalma və ya təmənnasız alınma obyektini, ictimai əmtəə halında prosesdirsə, bu fəaliyyət növü xidmət sahəsinə, davam edən hərəkəti təcəssüm etdirməyən əşya isə material sahəsinə aiddir. Bu fərq mənim nöqteyi-nəzərimdən xidmət sektorunda fəaliyyətin maddi istehsalıdan əsas fərqləndirici xüsusiyyətidir və müəyyən fəaliyyət növlərinin xidmət sahəsi kimi təsnifləşdirilməsinin vahid meyarını müəyyən etməyə imkan verir.

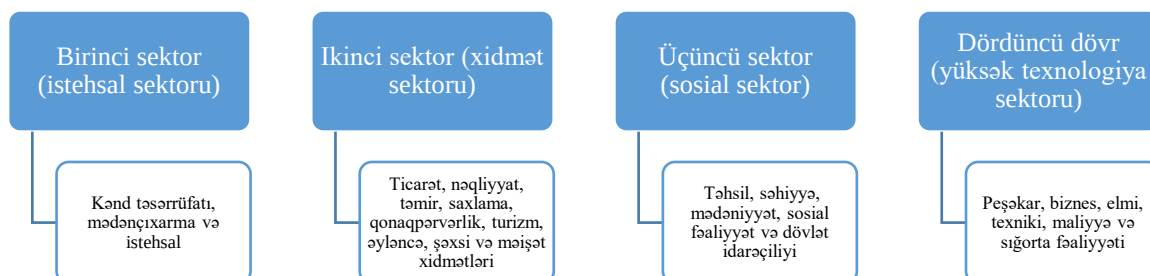
Fəaliyyət kimi xidmətlərin mahiyyətini müəyyən edərkən yuxarıda qeyd olunanları ümumiləşdirək. Beləliklə, xidmət, birbaşa xidmətin göstərilməsi prosesində bir obyektin və ya şəxsin keyfiyyət, məkan və ya müvəqqəti vəziyyətinin dəyişdirilməsindən ibarət olan müxtəlif dərəcədə nəzərə çarpan faydalı təsir göstərən insan fəaliyyəti prosesidir. Nəticə etibarilə, xidmət sahələri primitiv xidmətlər deyil, faydalı fəaliyyət sahələridir.

Hazırda informasiya və kommunikasiya texnologiyaları, peşəkar, biznes, elmi və texniki xidmətlər, maliyyə və sığorta, təhsil və səhiyyə kimi yüksək texnologiyalı xidmət sahələri iqtisadi artıma əhəmiyyətli töhfə verir. Məhz bu sənaye sahələrinin inkişafı innovasiyaların mənbəyi və dünyada iqtisadi artımın katalizatorudur.

Müasir reallıqlarda "xidmət" və ya "xidmət sektoru" anlayışları yüz və ya iki yüz il əvvəlkindən daha geniş şərh olunur. Bu terminlərin ev qulluqçusunun işi ilə əlaqəli alçaldıcı formada qavranılmasından yayınmaq lazımdır. Xidmət sektoru bu gün fiziki əməkdən daha çox intellektual əməklə əlaqələndirilir ki, bu da tədricən robot texnikası və kompüterlərlə əvəz olunur. Alimlər, memarlar, marketoloqlar, mühəndislər, müəllimlər və həkimlər - bütün bu peşəkarlar xidmət sahəsində çalışırlar və onların əməyinin nəticəsi iqtisadiyyatın, zəkanın və bütövlükdə cəmiyyətin tərəqqisidir.

Eyni zamanda, iqtisadiyyatın bəzi sosial sahələrinin qavranılmasında etik problemlərin ən böyük rahatlığı, strukturu və həlli üçün onu fəaliyyətlərin əhəmiyyətliliyinin azalması və onların artan dərəcəsi əsasında əlavə böyük sektorlara

bölmək mümkün görünür. iqtisadi və sosial tərəqqi üçün əhəmiyyət kəsb edir. Buna əsaslanaraq, dörd böyük sektorun müəyyənləşdirilməsinə əsaslanan yanaşma təklif edə bilərik (Şəkil 1).

Şəkil 1. Dörd sektorlu iqtisadi model.

Belə ki, dünya iqtisadiyyatında kənd təsərrüfatının xüsusi çəkisinin əhəmiyyətli dərəcədə azalması ilə əlaqədar olaraq kənd təsərrüfatı, mədənçıxarma və istehsal sahələrinin vahid sektorda - ilkin və ya istehsalda birləşdirilməsi məqsəda uyğun olardı. İkinci dərəcəli və ya xidmət sektoruna ticarət, nəqliyyat, təmir, saxlama, qonaqpərvərlik, turizm, əyləncə, şəxsi və məişət xidmətləri və s. kimi maddi və dəstək xidmətləri daxil ola bilər.

Ali sektor və ya sosial sektor təhsil, səhiyyə, mədəniyyət, dövlət idarəçiliyi və s. kimi bütün sosial əhəmiyyətli fəaliyyətləri birləşdirəcəkdir. Bu halda, etik problemlərin qarşısını almaq olar, çünki bu fəaliyyət növlərinin sosial sektorda birləşdirilməsi onlara münasibətdə "xidmət" sözünü işlətməkdən uzaqlaşmağa imkan verəcəkdir.

Və nəhayət, sonuncu dördüncü sektor elmi biliklərin formalaşmasının və yeni texnologiyaların fəal tətbiqinin baş verdiyi bilik tutumlu və intellektual fəaliyyətləri əhatə edəcəkdir. Nəticə etibarilə, yüksək texnologiya və ya innovasiya sektoruna peşəkar, biznes, elmi, texniki, informasiya və kommunikasiya, maliyyə və sığorta fəaliyyəti və s. kimi fəaliyyətlər daxil ola bilər.

Təhsil sektoruna gəlincə, onu həm sosial sektorda, həm də yüksək sosial-iqtisadi əhəmiyyətə malik yüksək texnologiyalar sektorunda təsnif etmək olar. Lakin elmi biliklərin formalaşması təhsil sahəsində baş verməsinə baxmayaraq, bu təsnifatda dördüncü sektora daxil olan digər sənayelərdən fərqli olaraq, onun sosial rolu müqayisə olunmaz dərəcədə yüksək olduğuna görə üçüncü sektor kimi təsnif edilir.

Mənim nöqteyi-nəzərimə görə, bu dörd sektorlu model bizə bəzi sənayelərin xidmət sahələri

kimi qəbul edilməsi və iqtisadiyyatda fəaliyyətlərin daha məntiqi şəkildə qurulması kimi etik problemlərdən qaçmağa imkan verəcəkdir. Bununla belə, bu yanaşma sonradan daha hərtərəfli dəqiqləşdirmə və təfərrüat tələb edir.

Xidmət sektoru, iqtisadiyyatın önəmli bir hissəsini təşkil edir və müxtəlif sahələrdə geniş bir əmək təşkilatını, xidmət müəssisələrini və institutları əhatə edir. İqtisadi məzmunu və sahələri müxtəlif ola bilər, lakin əsasən aşağıdakı sahələri əhatə edir:

Səyahət və turizm: otelçilik, restoranlar, turlar və nəqliyyat xidmətləri kimi turizm və səyahət sektorları, xidmət sektorunun böyük bir hissəsini təşkil edir.

Əmlak və mənzil xidmətləri: gayrimüstəri və əmlak idarəetmə xidmətləri, kirayə verən və sahibkarlar arasında kömək kimi əmlak sektorunda geniş bir spektri özündə əhatə edir.

Tibbi xidmətlər: sağlamlıq və tibbi xidmətlər, şəhər və qəsəbələrdə sahə tərkibini təşkil edir. Xəstəxanalar, kliniklər, tibb müəssisələri və tibbi tədqiqatlar bu sahəyə aid olur.

Əməkdaşlıq xidmətləri: məsləhət və konsaltinq xidmətləri, şirkətlərə idarəetmə və strateji məsləhətləri, insan resursları və iş rekrutment (işə qəbul) kimi sahələri əhatə edir.

Texnologiya xidmətləri: IT xidmətləri, proqram təchizatı, məlumat texnologiyaları və internet xidmətləri, bu sahənin bir hissəsidir.

Maliyyə xidmətləri: bank xidmətləri, sığorta, maliyyə idarəetməsi və məsləhətləşmə kimi maliyyə xidmətləri, iqtisadi strukturların əsasını təşkil edir.

Əlaqə və kommunikasiya: telekommunikasiya, poçt xidmətləri, reklam və marketinq, informasiya texnologiyaları və şəbəkələr, əlaqə və kommunikasiya sahəsinin bəşəri resurslarıdır.

Təhsil və təlim xidmətləri: məktəblər, kollec və universitetlər, təlim mərkəzləri və təhsil xidmətləri, insanların bacarıqlarını inkişaf etdirməyə yardım edir.

Bu sahələr bir-birindən asılıdır və müxtəlif xidmətlər təklif edən müəssisələr və orqanlar bu sahələrdə fəaliyyət göstərir. İqtisadiyyatın dinamik tərzilə birləşərək, xidmət sektoru geniş və müstəqil bir sahə kimi inkişaf edir.

Xidmət sektoru, modern iqtisadiyyatlarda əsas rol oynayan və sürətli inkişaf perspektivlərinə sahib olan bir sahədir. Bu sektorda müxtəlif inkişaf perspektivləri vardır. Xidmət sektorunun texnologiya və inovasiyalarla daha da təkmilləşməsi gözlənilir. İnternet, məlumat texnologiyaları, bulud hesablama və digər texnoloji yeniliklər, xidmət sektorunu effektiv və rahat etmək üçün dəyişikliklərə gətirir. Müştəri təcrübəsi, xidmət sektorunun ən vacib aspektlərindən biridir. Şirkətlər müştəri təcrübəsini artırmağa nail olmaq üçün digər şirkətlərlə müqayisədə öz xidmətlərini və proseslərini təkmilləşdirməlidirlər. Maliyyə xidmətləri sahəsində innovativ yanaşmalar və texnologiyalar, müxtəlif şirkətlərə və bireylərə daha geniş və effektiv maliyyə xidmətləri təklif etməyə kömək edir. Sağlamlıq və tibbi xidmətlər sahəsində tətbiq edilən rəqəmsal texnologiyalar, telemeditsina və tibbi texnologiyalardakı innovasiyalar sağlamlığı daha çox insanlara çatdırmaq üçün imkanlar yaratmağa kömək edir. Turizm sektorunda yenilikçi xidmətlər və turistlərin təcrübəsini artırmağa yönülmüş yeni ideyalar, turizm sahəsində inkişaf perspektivlərini genişləndirir. Xidmət sektoru, müxtəlif regionlar və ölkələr arasında daha geniş əməkdaşlıq və tərəqqi imkanları yaradır. Qlobal iş sahələri və xidmət şirkətləri, dünya miqyasında bir-birilə əlaqələri daha da artırmağa nail olurlar. Xidmət sektoru, sosial və çevrə üçün eko-dost inkişaf üçün daha çox ehtiyatkar və sürətli dəyişikliklərə uyğunlaşmağa nail olmalıdır. Bu, müştərilər üçün daha inkişaf etmiş və yaşanılan dünyanın mühafizəsi üçün daha sürətli və əlverişli xidmətləri nəticələyə bilər. İnformasiya texnologiyalarının və avtomatlaşmanın daha çox tətbiqi, əmək bazarında dəyişikliklərə səbəb olaraq, xidmət sektoru da iş qüvvəsi və təhsil tədrisatına uyğunlaşmağa çalışacaq. Bu perspektivlər bir-biri

ilə əlaqəli olaraq, xidmət sektorunda geniş imkanlar yaradır və sahənin müstəqil və maraqlı bir inkişafın qapılarını açmağa davam edir [6].

Azərbaycanda xidmət sektorunun sahələrinin təsnifatı

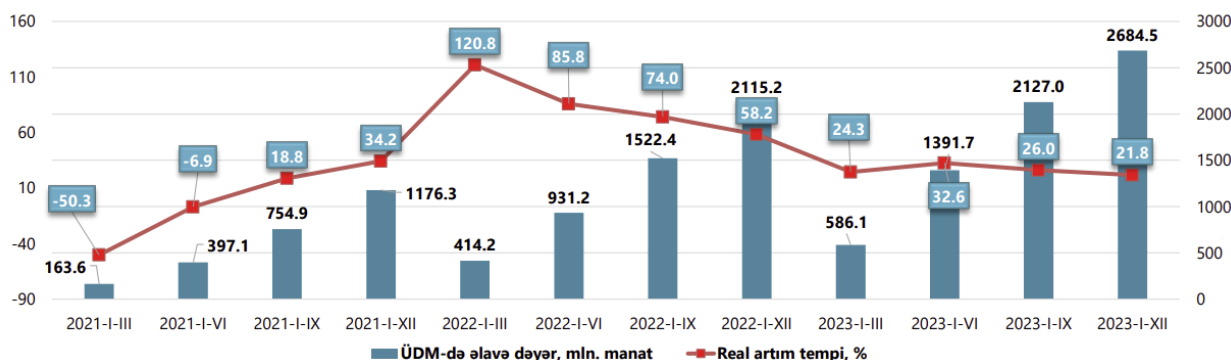
Azərbaycanda xidmət təşkilatlarının əsas strateji məqsədi bazar iqtisadiyyatının formalaşması və inkişafı şəraitində siyasi və iqtisadi sabitliyi qorumaqdır. Bildiyimiz kimi, xidmət sahəsi yüksək perspektivli və sürətlə inkişaf edən sahələrdən biridir. Bu sahə ticarət və nəqliyyat maliyyəsi, sığorta və bir çox digər vasitəçi təşkilatlardan tutmuş bir çox sahələri əhatə edir. Buraya həmçinin otellər, restoranlar, camaşırxanalar, gözəllik salonları, təhsil və idman müəssisələri, radio və televiziya stansiyaları, səyahət xidmətləri, konsaltinq firmaları, səhiyyə, muzeylər, kinoteatrlar, teatrlar və s. Bütün bu müəssisələr respublikamızın əhalisinə və qonaqlarına xidmət göstərir. Yuxarıda göstərilən xidmət növlərinin hamısı Azərbaycanda mövcuddur və intensiv inkişaf edir. Azərbaycanda xidmət təşkilatlarının əsas strateji məqsədi bazar iqtisadiyyatının formalaşması və inkişafı şəraitində siyasi və iqtisadi sabitliyi qorumaqdır.

Bu gün ölkədə qeyri-neft sektorunun alternativ növü turizmdir. Azərbaycanda turizm sektorunun böyük perspektivləri var. Ölkədə zəngin rekreatsiya resurslarının olması dünyanın hər yerindən çoxlu sayda turisti cəlb edir. Bununla əlaqədar, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İ.Əliyev 2011-ci il fevralın 15-də “2011-ci ilin Azərbaycan Respublikasında “Turizm ili” elan edilməsi haqqında” 1320 nömrəli sərəncam imzalayıb. Azərbaycanda turistləri cəlb etmək üçün müxtəlif tədbirlər, şoping festivalları keçirilir və bu yaxınlarda onlar “TAXFREE” (vergidən azadolma) adlı xidmətdən istifadə etməyə başlayıblar. Bu, malların məbləğinə görə ƏDV qaytaran müştərilərə təqdim edilən dünya miqyasında məşhur xidmətdir.

Beləliklə, belə bir qənaətə gəlmək olar ki, turizm ölkəyə gəlir gətirir, iqtisadiyyatın dirçəlməsinə töhfə verir, yeni otellər, əyləncə obyektləri açılır, müxtəlif festivallar keçirilir və s. daha çox turist cəlb etmək. Bütün bunlar yeni iş yerlərinin açılmasına, işsizliyin azalmasına, ölkənin iqtisadi və mədəni inkişafının artmasına xidmət edir. Təbii ki, turizm sektoruna xidmət sektorunun rəhbərlik etməsi qaçılmazdır. Turistlərin yerləşdirilməsi və ictimai işə üzrə yaradılmış əlavə dəyər və artım

tempinin dinamikası şəkil 2 müşahidə etmək olur. 2023-cü ildə turistlərin yerləşdirilməsi və ictimai iaşə sahəsində yaradılmış əlavə dəyər əvvəlki ilə nisbətən 21,8 faiz artaraq 2684,5 milyon manat

təşkil etmişdir. 2023-cü ildə Azərbaycan Respublikasına dünyanın 187 ölkəsindən 2085,8 min və ya əvvəlki illə müqayisədə 30,2 faiz çox əcnəbi və vətəndaşlığı olmayan şəxs gəlmişdir [7].

Şəkil 2. Turistlərin yerləşdirilməsi və ictimai iaşə üzrə yaradılmış əlavə dəyərin dinamikası

2023-cü ilin yanvar-mart aylarında ictimai iaşə dövriyyəsi 2022-ci ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə real ifadədə 21,9 faiz artaraq 414,8 milyon manat olmuşdur. Özəl sektorda ictimai iaşə dövriyyəsinin 50,7 faizi hüquqi şəxslərin, 49,3 faizi isə bu sahədə sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki şəxslərin payına düşür. Hüquqi şəxslər üzrə dövriyyə 2022-ci ilin yanvar-mart ayları ilə müqayisədə 28,4 faiz artaraq 207,7 milyon manat olmuşdur (Cədvəl 1) [7].

Turistləri cəlb etmək, mehmanxana biznesi, turist ekskursiyaları və s. Ən yüksək səviyyədə

xidmət göstərə bilən yüksək ixtisaslı kadrlara ehtiyac var. Bu məqsədlə çoxsaylı təlimlər və hazırlıq xidməti işləri aparılır.

Ölkədə turizmlə yanaşı, xidmət sahəsinin də daim təkmilləşdirilməsi daxili ehtiyacların ödənilməsi üçün lazımdır. Avropa ölkələrində məşğul əhəlinin təxminən 73%-i xidmət sektorunda çalışır. Azərbaycan kimi inkişaf etməkdə olan ölkələrdə bu rəqəm 49-51% təşkil edir.

Cədvəl 1

İctimai iaşə dövriyyəsi

	2023-cü ilin yanvar-mart aylarında, min manat	2023-cü ilin yanvar-mart ayları 2022-ci ilin yanvar-mart aylarına nisbətən, faizlə
Cəmi	414 766,2	121,9
o cümlədən: dövlət	4 695,5	130,5
qeyri-dövlət	410 070,7	121,8
ondan: fiziki şəxslər	202 363,4	115,8

Əhaliyə göstərilən ödənişli xidmətlər, müxtəlif sahələrdə təklif edilən və istifadəçilər tərəfindən bir ödəniş qarşılığında alınan xidmətlərdir. Bu xidmətlər geniş bir sahədə yer ala bilər və fərqli ixtisas sahibləri və sahələri əhatə edir. 2023-cü ilin yanvar-mart aylarında əhaliyə göstərilən ödənişli xidmətlərin dəyəri 2022-ci ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə real ifadədə 11,6 faiz artaraq 2608,1 milyon manat olmuşdur. Hüquqi şəxslər tərəfindən əhaliyə 1980,3 milyon manatlıq xidmət göstərilmişdir ki, bu da xidmətlərin ümumi dəyərinin 75,9 faizini təşkil etmişdir. Cari ilin yanvar-

mart aylarında hər bir ölkə sakini orta hesabla 257,4 manatlıq və ya ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə nominal ifadədə 47,0 manat çox müxtəlif ödənişli xidmətlərdən istifadə etmişdir (Şəkil 3) [7].

Bəzi analitiklər hesab edir ki, kənd təsərrüfatı ölkənin xidmət sektorunun payının artırılmasında mühüm rol oynayır. Bu onunla izah olunur ki, inkişaf etmiş ölkələrdə urbanizasiya prosesi çoxdan dayanıb. Eyni zamanda kənd təsərrüfatında məşğul olanların sayı azalacaq, xidmət sahələrində

çalışanların sayı artacaq. Xidmətdə məşğul olanların sayının artması nəticəsində ixtisaslı kadrların səviyyəsi yüksələcək.

Dövlətin apardığı islahatlar, ölkədə yeni iqtisadi münasibətlər xidmət fəaliyyətinin yaxşılaşdırılmasına yaxşı şərait yaratmağa imkan verir. Bütün bunlar xidmət sektorunun xidmət təşkilatlarının daim təkmilləşdirilməsinə və xidmətin yeni üsullarının, növlərinin və formalarının meydana çıxmasına ehtiyac duymasına səbəb olur. Xidmət sektoru fərdi ehtiyaclara getdikcə daha çox diqqət yetirməyə başladı, eyni zamanda xidmət bazarında rəqabət artır və daha sərt keyfiyyət tələbləri ortaya çıxır. Nəticədə yerli və xarici təşkilatlar arasında rəqabət mühiti yaranır ki, bu da yerli xidmət müəssisələrini stimullaşdırır və əhalinin bütün təbəqələrinin ehtiyaclarını ödəmək üçün geniş çeşidli xidmətlərin yaranmasına kömək edir.

Nəticə

Bu gün xidmətlərin artımının və rəqabət qabiliyyətinin artırılmasının əsas amili ən son texnologiyaların tətbiqi, eləcə də xidmətlərin innovativ fəaliyyətidir.

- Müasir innovativ iqtisadiyyat şəraitində, xidmət sahəsi də innovasiyalar və effektivlik tətbiqi ilə uyğunlaşmağa və müasir tələblərə cavab verməyə məcbur durumdadır. Azərbaycanın xidmət sektorunu daha müasir və innovativ hala gətirmək üçün aşağıdakı tədbirlər gözlənilir:

- İnformasiya texnologiyalarının daha geniş tətbiqi və rəqəmsallaşdırma, xidmət təminatını sürətli və effektiv şəkildə artırmağa imkan verir. Mobil tətbiqlər, veb saytlar, elektron ödəniş sistemləri kimi digər innovativ texnologiyalar xidmət sahəsini inkişaf etdirməyə kömək edir;

- İdarəetmə və tədbirlərə e-şəkildə əlavə olaraq, onlayn xidmətlər və tətbiqlər müştərilərə daha rahat və sürətli xidmət təmin edir;

- Turizm sahəsində yeni və yaradıcı tur paketləri, turist təcrübəsini inkişaf etdirmək və müştərilə maraqlı tətillər imkanları təklif etmək;

- Çevrə üçün eko-dost və sürətli təkmilləşdirilmiş xidmətlər təklif etmək. Bu, sürətli şəkildə dəyişən dünya perspektivində müştərilə çox daha çəkilən xidmətlər təklif etmək deməkdir;

- Xarici şirkətlərlə və ölkələrlə əməkdaşlıq və əlaqələrin genişləndirilməsi. Bu, Azərbaycan

xidmət sahəsinin beynəlxalq səviyyədə tanınmasına və artmasına kömək edir;

- İnsan resurslarının təkmilləşdirilməsi üçün təhsil və təlim proqramlarının təşkil edilməsi. Bu, xidmət sektorundakı professionalların bacarıqlarını inkişaf etdirməyə və müştərilə daha yaxın və yaxşı xidmət təklif etməyə yardım edir.

Bu tədbirlər, Azərbaycanın xidmət sahəsini müasir tələblərə cavab verməyə və daha innovativ olmağa nail olmağa kömək edə bilər.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Azərbaycan Respublikası “Kiçik sahibkarlığa dövlət köməyi haqqında” 4 iyun 1999-cu il tarixli qərarı

2. Azərbaycan Respublikası “Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında” 15 dekabr 1992-ci il tarixli qərarı

3. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2012-ci il 29 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir “AZƏRBAYCAN 2020: GƏLƏCƏYƏ BAXIŞ” İNKİŞAF KONSEPSİYASI

4. “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2019–2023-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı

5. Ələsgərov A.K, Azərbaycan Respublikasının bazar iqtisadiyyatına keçməsi problemləri. “Azərbaycan iqtisadiyyatının bazar münasibətlərinə uyğun qurulması və tənzimlənməsinin sosial-iqtisadi, hüquqi problemləri” respublika elminəzəri konfransının tezisləri; Bakı, 1996.

6. Организация предпринимательства: учеб. пособие для вузов / В. Н. Наумов; под ред. Г. Л. Багиева. – СПб.: Питер, 2010.

7. Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. Современный экономический словарь.- 2-е изд. - М.: Инфра-М, 1999. - 479 с.

8. Hill, T. P. (1977). On Goods and Services. Review of Income and Wealth, 23 dec.,

9. Предпринимательство как стратегический ресурс развития хозяйственной системы /Под ред. В.А. Гневко. — СПб.: Изд-во АУЭ, 2010.

10. <https://www.stat.gov.az>

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ СФЕРЫ УСЛУГ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ И КЛАССИФИКАЦИЯ ЕГО ОТРАСЛЕЙ

Резюме

Цель исследования - рассмотреть содержание сферы услуг в стране, ее виды и формирование проблемных аспектов их использования.

Методика исследования – в исследовательской работе использовались различные подходы, логическое обобщение, сравнительный анализ и другие методы.

Практическая значимость исследования - заключается в отражении перехода на уровень инновационного развития в короткие сроки для удовлетворения современных требований сферы услуг в стране в условиях современной инновационной экономики, оказывающей свое влияние. по экономике Азербайджана.

Результатом исследования - является то, что сфера услуг Азербайджана отвечает современным требованиям и может способствовать достижению большего количества инноваций.

Оригинальность и научная новизна исследований - обуславливают необходимость постоянного совершенствования обслуживающих организаций сферы услуг и появления новых методов, видов и форм обслуживания.

Ключевые слова: *сфера услуг, классификация сфер услуг, туризм*

Tural Eyvaz oglu AHMEDLI
Baku State University
E-mail: ahmedli.tural92@gmail.com

ECONOMIC IMPORTANCE OF THE SERVICE SECTOR IN AZERBAIJAN AND CLASSIFICATION OF ITS INDUSTRIES

Abstract

The purpose of the research – consider the content of the service sector in the country, its types and the formation of problematic aspects of their use.

Methodology of the research – The research work used various approaches, logical generalization, comparative analysis and other methods.

The practical importance of the research – is to reflect the transition to the level of innovative development in a short time to meet the modern requirements of the service sector in the country in the conditions of a modern innovative economy that is exerting its influence. on the economy of Azerbaijan.

The results of the research – is that Azerbaijan's service sector meets modern requirements and can contribute to achieving more innovation.

The originality and scientific novelty of the research – the importance of applying human capital to the market, improving its use and management process.

Key words: *human capital, types of human capital, human capital management, approaches to human capital.*

Daxil olub: 04.12.2023